

Analytické znaky laboratorní metody

Interní kontrola kvality

Externí kontrola kvality

RNDr. Alena Mikušková

FN Brno – Pracoviště dětské medicíny, OKB

Mikuskova.alena@fnbrno.cz

Analytické znaky laboratorní metody

Zajištění spolehlivosti výsledků laboratorního vyšetření:

- Pravidelná kontrola vlastností laboratorní metody

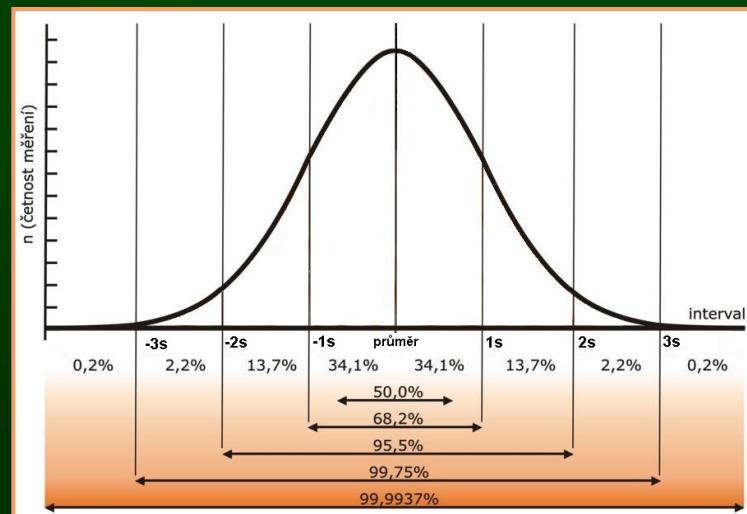
= validace (verifikace)

- Preciznost (precision) ~~přesnost~~
- Pravdivost (trueness) ~~správnost~~
- Analytická citlivost
- Analytická specifičnost
- Srovnatelnost

Změna terminologie !

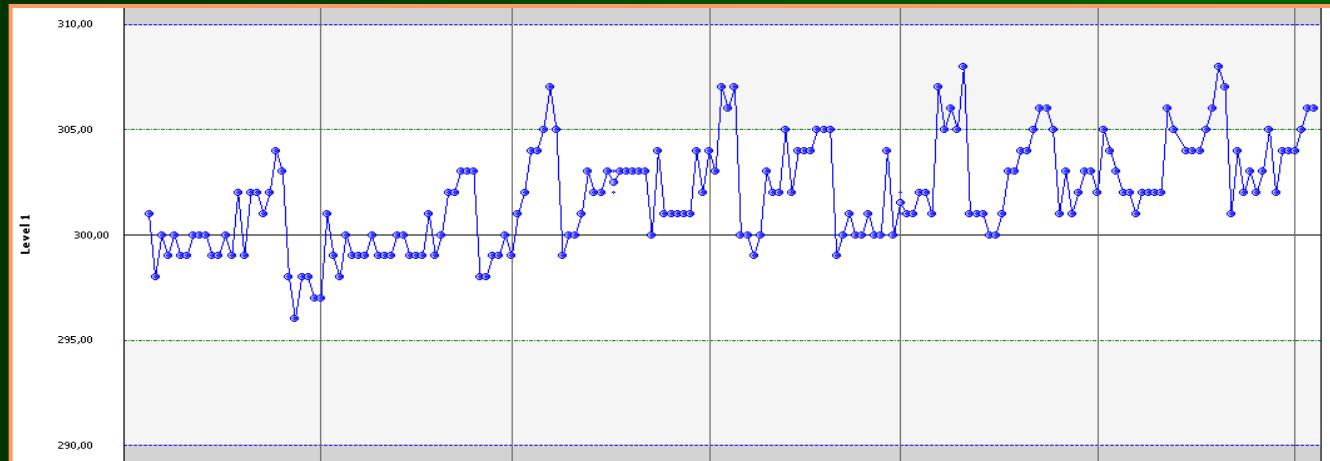
Preciznost ~~přesnost~~ metody

- = Míra shody mezi výsledky získanými opakovanou analýzou téhož vzorku za předem stanovených podmínek
 - Absolutní preciznosti ~~přesnosti~~ nelze dosáhnout
 - **Náhodné chyby** způsobí rozptyl výsledků analýz kolem průměrné hodnoty
 - Četnost jednotlivých výsledků vykazuje normální rozložení (Gaussova křivka)
 - Nejpravděpodobnější jsou průměrné hodnoty

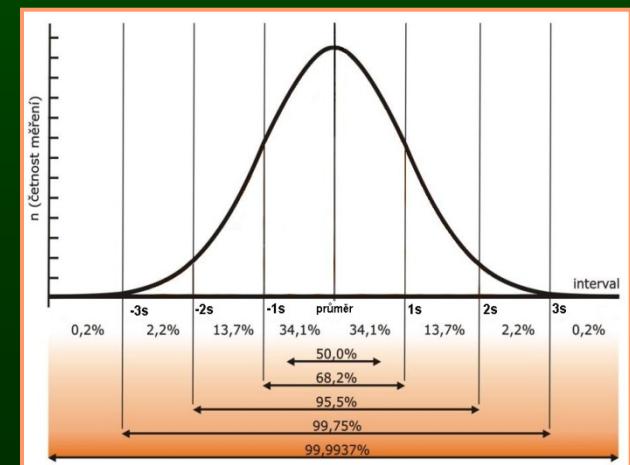
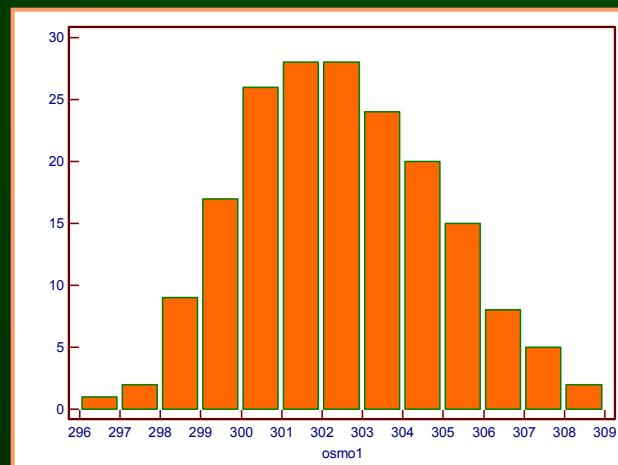
Preciznost přesnost metody

- Příklad: výsledky opakovaného měření osmolality (300 mOsm/kg):

- počet měření **185**, nejnižší hodnota **296**, nejvyšší hodnota **308**, průměr **302** $s = 2,42$

296 1x	297 2x
298 9x	299 17x
300 26x	301 28x
302 28x	303 24x
304 20x	305 15x
306 8x	307 5x
308 2x	

Preciznost metody

- Míra nepřesnosti - směrodatná odchylka

X_i ...výsledky jednotlivých měření,

\bar{X} ...aritmetický průměr

n ...počet měření

$(X_i - \bar{X})$...odchylka dílčího měření od průměru

\sum ...suma (matematický operátor)

$$s = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum (X_i - \bar{X})^2}$$

Příklad: $\sqrt{1/184 \cdot [(296 - 302)^2 + 2.(297 - 302)^2 + 9.(298 - 302)^2 + \dots]} = 2,42$

- Variační koeficient: $CV = s / \bar{X} \cdot 100$ (%)

Příklad: $CV = (2,42 / 302) \cdot 100 = 0,8\%$

Preciznost metody

- Podle podmínek rozlišujeme
 - Preciznost v sérii = opakovatelnost
(jedna série, krátký časový interval, stejné podmínky + obsluha ...)
 - Preciznost mezi sériemi (~~mezilehlá přesnost, mezilehlá preciznost, reproducitelnost~~ - např. data z IKK)
 - Mezilaboratorní preciznost (reprodukčnost – např. data z EHK)
- Preciznost metody nemusí být stejná v celém rozsahu koncentrací
 - Nepřesnost lze určit na různých hladinách
 - Nejlépe na takové hladině, která je blízká rozhodovací hladině (př. horní referenční mez)
 - Opakované měření za daných podmínek (př. n=20, v sérii,...)

Příklad: glukóza 5,0 mmol/l
 13,0 mmol/l

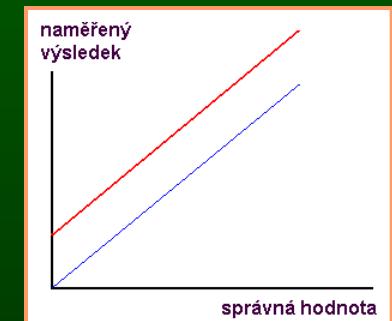
CV = 2,33 % (n=60, mezi sériemi)
CV = 1,79 % (n=60, mezi sériemi)

Pravdivost ~~správnost~~ metody

- = Shoda mezi aritmetickým průměrem výsledků opakovaného měření a skutečnou hodnotou
 - Skutečná hodnota (obsah analytu v kontrolním vzorku) není v praxi nikdy zcela známa
→ je znám pouze její odhad (např. pomocí referenční metody)
 - S hodnotou odhadu se porovnává aritmetický průměr opakovaných měření kontrolního vzorku (eliminace náhodné chyby)
- Nepravdivost způsobuje systematická chyba
 - v opakovaných měřeních zůstává konstantní nebo se mění předvídatelným způsobem:

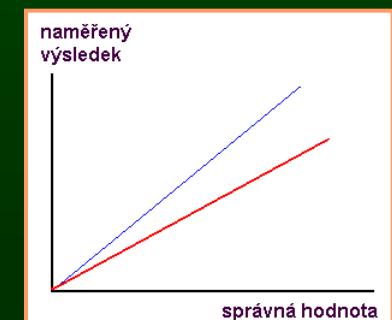
Konstantní složka systematické chyby →

– výsledek u různých koncentrací odchýlen vždy o stejnou hodnotu

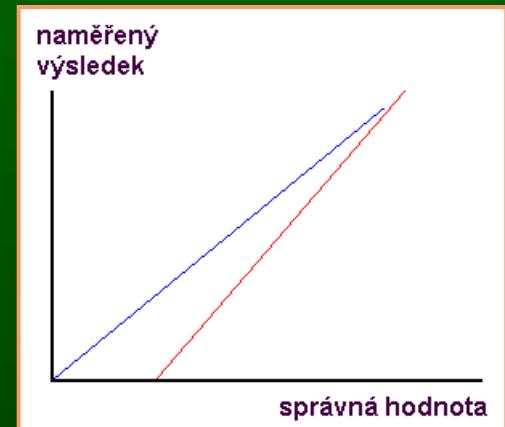
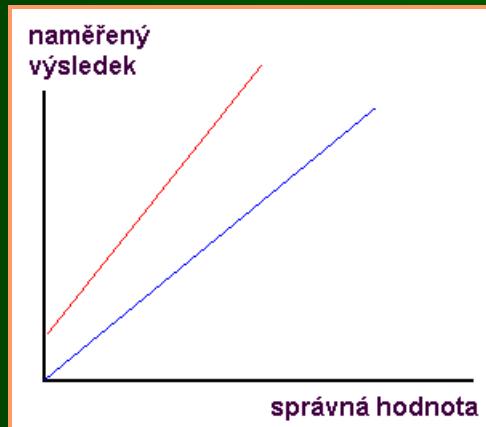
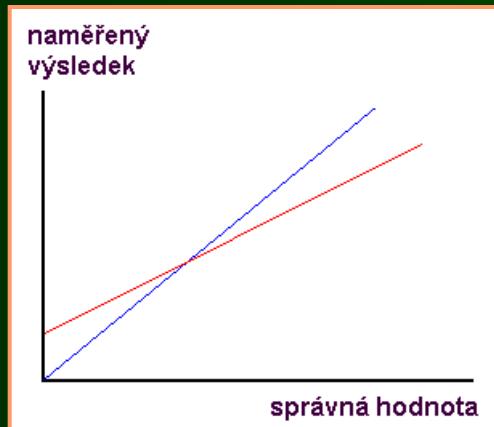
Proporcionální složka systematické chyby →

- výsledek u různých koncentrací odchýlen vždy o stejný násobek

~~Pravdivost správnost metody~~

- Kombinace konstantní a proporcionální složky systematické chyby:

- Systematická chyba měření a její příčiny mohou být známé nebo neznámé
- Ke kompenzaci známé systematické chyby měření lze aplikovat korekci (pouze v určitých případech !)

Pravdivost metody

Matematické vyjádření nepravdivosti (bias = vychýlení):

Bias (absolutní) $B = x - x_0$

Bias % (relativní) $B_R = 100 \cdot (x - x_0) / x_0$

x_0 ...cílová (deklarovaná) hodnota
 xnaměřená hodnota
(průměr opakovaných měření)

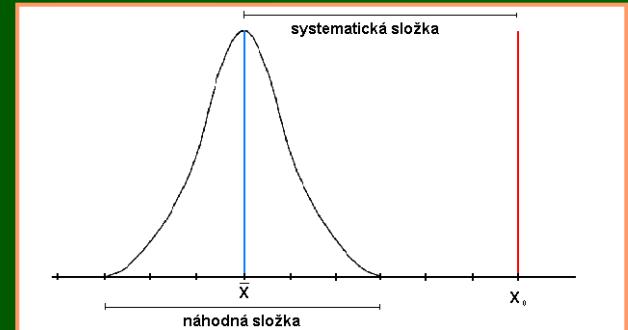
Praktické provedení:

- Materiály se spolehlivou cílovou hodnotou (2 hladiny)
 - Měření za podmínek opakovatelnosti
 - Porovnání průměrů s cílovými hodnotami
 - Výpočet bias

analyt	Glukóza
materiál	SEKK 3752
Cílová hodnota (mmol/l)	5,359
1	5,35
2	5,45
3	5,43
4	5,48
5	5,46
6	5,43
7	5,42
8	5,46
9	5,41
10	5,44
11	5,42
12	5,45
13	5,44
14	5,45
15	5,45
16	5,41
17	5,44
18	5,43
19	5,42
20	5,42
průměr	5,433
Bias	0,074
Bias %	1,38

Preciznost a pravdivost

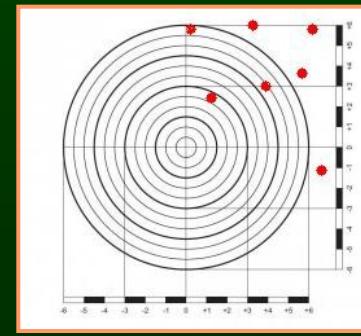
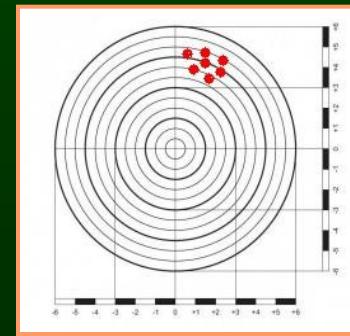
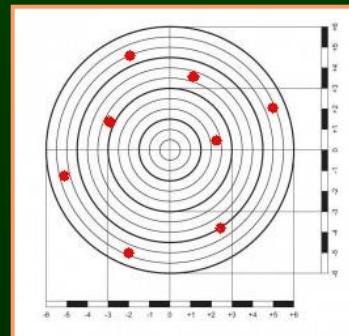
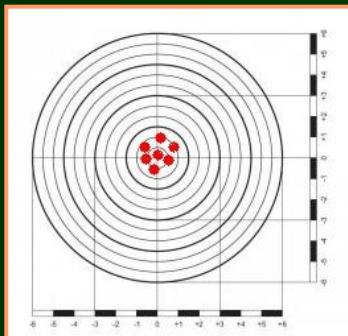
- Vztah mezi precizností a pravdivostí:
Celková chyba = náhodná + systematická složka

Požadavky na preciznost a pravdivost dány:

- Biologickou variabilitou měřeného parametru
 - např. Na, K, Cl – nejmenší biologická variabilita → nejpřesnější požadavky
- Účelem stanovení
 - Diagnostické účely → co nejmenší nepravdivost
 - Monitorování pacienta → co nejnižší nepreciznost

Příklady (preciznost x pravdivost):

Změna terminologie

- Eurachem-ČR = národní organizace evropské sítě Eurachem zaměřené na podporu kvality analytických měření a jejich metrologické návaznosti
 - Metrologická terminologie, verze 3.00 (květen 2018)
 - Preciznost (precision) = dříve přesnost
 - Pravdivost (trueness) = dříve správnost
 - Přesnost měření (Measurement accuracy) – nový význam
- Těsnost shody mezi naměřenou hodnotou veličiny a pravou hodnotou měřené veličiny (tzn. přesnost kombinuje preciznost a pravdivost, tj. vlivy náhodných i systematických faktorů)

Analytická citlivost metody

- = Nejmenší rozdíl koncentrací, které lze ještě s určitou spolehlivostí (nejčastěji 95 %) rozlišit
- = Směrnice kalibrační závislosti
 - tj. závislost přírůstku měřené veličiny (odezvy) na jednotku koncentrace
- **Mez stanovitelnosti L_Q** (limit of quantification)
 - nejnižší hodnota koncentrace, při níž má metoda ještě akceptovatelnou nepřesnost
 - obvykle CV 20 %
(→ směrem k nízkým koncentracím nepřesnost narůstá)
 - někdy se L_Q definuje jako trojnásobek L_D
- **Mez detekce L_D** (limit of detection)
nejnižší hodnota koncentrace, kdy se výsledek statisticky liší od blanku

Analytická specifičnost metody

- Schopnost měřicího postupu stanovovat pouze tu měřenou veličinu, která má být stanovena
 - tzn. nespecifičnost vyjadřuje, jak je stanovení určitého analytu ovlivněno jinými látkami přítomnými ve vzorku
- Vliv jiných láttek na výsledek = interference
 - interference má za následek nesprávnost (systematickou chybu)
 - může ovlivňovat výsledek kladným i záporným směrem
 - časté interference – léky
- Příklady
 - velmi specifické metody – stanovení substrátů pomocí enzymů
 - skupinová specifičnost – obvykle imunochemické metody
 - protilátka reaguje se skupinou chemicky příbuzných látkek

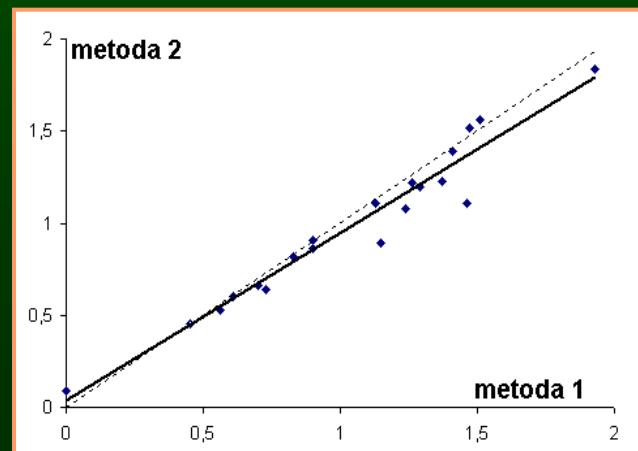
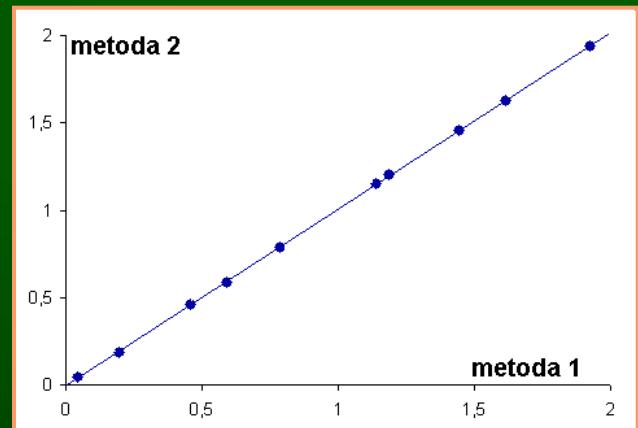
Analytická citlivost a specifičnost

- Nezaměňovat **analytickou** citlivost a specifičnost s klinickými vlastnostmi:
- **Diagnostická citlivost**
 - Ukazatel spolehlivosti metody odhalit nemoc
 - Udává pravděpodobnost, že výsledek bude pozitivní, je-li osoba nemocná
- **Diagnostická specifičnost**
 - Ukazatel spolehlivosti metody vyloučit přítomnost metody
 - Udává pravděpodobnost negativního výsledku u zdravé osoby

Porovnatelnost metod

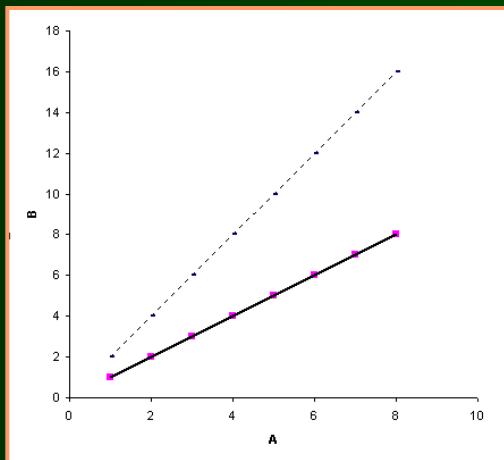
- Srovnání dvou metod měření téže látky – častý případ v klinické biochemii
 - např. při zavádění nové metody
- Ideální případ:
 - metody 1 a 2 dávají stejné výsledky:
 - Graf závislosti: y (2) – x (1)
 - spojnice bodů půlí úhel mezi osami
 - prochází počátkem
- Skutečnost:
 - body rozptýlené kolem jiné přímky
 - = regresní přímka $y = a \cdot x + b$

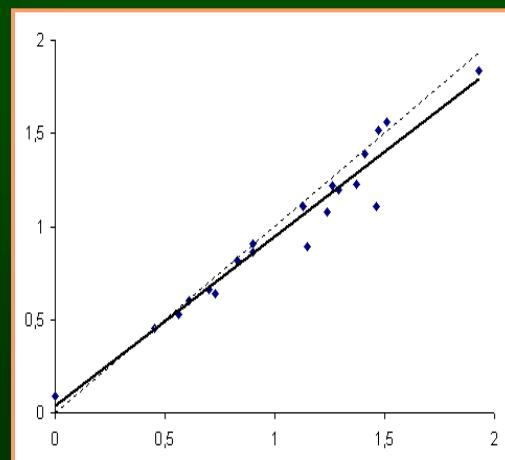
Porovnatelnost metod

- **Korelační koeficient r** = míra rozptylu bodů kolem regresní přímky
 - hodnoty v intervalu -1 až 1
 - čím vyšší absolutní hodnota (0 -1), tím těsnější korelace
 - je pouze mírou asociace mezi dvěma metodami, ne jejich shody !!!
 - Ne zcela vhodný parametr!

např. $r = 1$

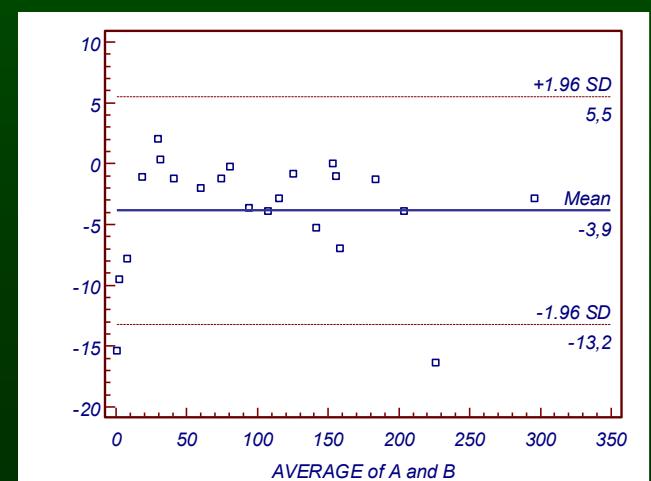

$r = 0,95$

Porovnatelnost metod

- Regresní analýza - určení parametrů regresní přímky $y = a \cdot x + b$
 - ~~lineární regrese~~ (Excel)
 - **Neparametrická regrese** Deming, Passing-Bablok (statistický program)
 - vhodný nástroj pro hodnocení srovnávacích experimentů
 - **Bland-Altmanův rozdílový graf**

Nejistota

Odhad nejistoty = parametr přidružený k výsledku měření

- Představuje interval, ve kterém se výsledek nachází (demonstruje metrologickou kvalitu)
 - Znalost nejistoty stanovení pro jednotlivé analyty je požadována u akreditací

➤ **Zdroje nejistot**

= veškeré jevy, které nějakým způsobem mohou ovlivnit výsledek měření

➤ **Zdroje dat pro výpočet odhadu nejistoty:**

- Experimentální data získávaná při běžné laboratorní činnosti
 - IKK, EHK
 - validace a verifikace
 - analýza kontrolních /referenčních materiálů
- Nejistoty, poskytované výrobci a referenčními laboratořemi (údaje z dokumentace)

→ **Celková relativní kombinovaná nejistota (%)** – zahrnuje:

- Mezilehlou preciznost (CV %)
- Relativní nejistota certifikovaného referenčního materiálu (%) – dle výrobce

Interní kontrola kvality

- Systém pro zabezpečování analytické spolehlivosti laboratorních výsledků
 - zajišťuje validitu (platnost) laboratorních výsledků
 - použitelnost lékaři při diagnostice a terapii
- detekce a minimalizace analytické chyby
- pravidelné analýzy kontrolních vzorků o různých hodnotách obsahu analytu
 - vyhodnocování výsledků
 - porovnání těchto výsledků s očekávanými (cílovými) hodnotami
 - okamžitá reakce na zjištěné nedostatky
- Systém IKK:
 - pro každé z prováděných laboratorních vyšetření
 - jednoduchý, přehledný, ekonomický, účinný
 - v souladu s legislativními a normativními požadavky (ČSN EN ISO 15189:2003)
 - v souladu s odbornými poznatkami
 - Doporučení o vnitřní kontrole kvality (Česká společnost klinické biochemie)

Kontrolní materiály pro IKK

- Vhodná matrice - dle typu analyzovaného materiálu pacientů
 - tzn. pro kontrolu měření analytů v plazmě - materiály na bázi lidské plazmy
 - pro kontrolu měření analytů v moči materiály na bázi lidské moči atd.
- Materiály v kapalné nebo lyofilizované formě
- Měření kontrolních vzorků stejným způsobem jako rutinní vzorky pacientů
- Měření IKK minimálně na dvou hladinách:
 - jedna z nich v oblasti referenčního intervalu, druhá mimo něj
 - obsah analytů pokud možno v blízkosti klinických rozhodovacích hladin
- Imunochemická stanovení - kontrolní materiály o třech hladinách
- Kontrolní materiály jsou komerčně dostupné od výrobců in vitro diagnostiky
 - buď součást jednotného analytického měřícího systému
 - tzn. kontrolní materiály od téhož výrobce jako přístroj, reagencie a kalibrátory
 - kontrolní materiály jiných (nezávislých) výrobců
- Dokumentace
 - složení, příprava, uchovávání kontrolního materiálu
 - atest - deklarované hodnoty obsahu analytů
- Směsné sérum - možno použít není-li k dispozici vhodný kontrolní materiál
 - příprava přímo v laboratoři,
 - cílová hodnota = aritmetický průměr výsledků testovací série

Frekvence provádění IKK

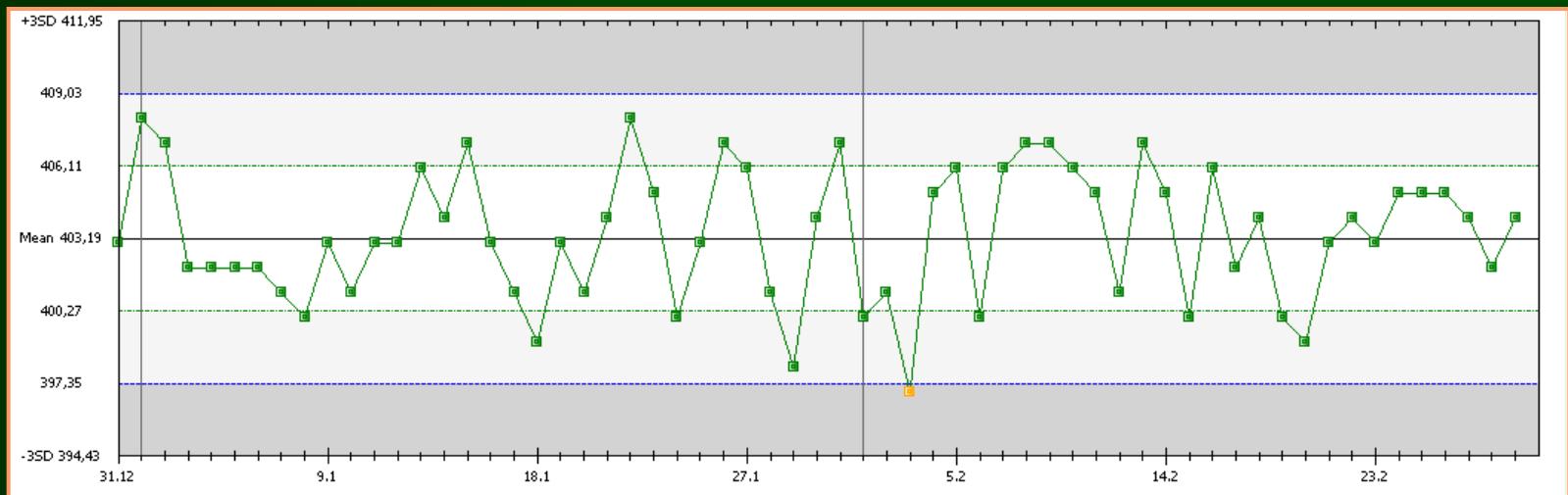
Kdy provádět kontrolní měření:

- před každou analytickou sérií (minimálně 1x za 24 hodin)
 - po kalibraci měřícího systému (metody)
 - po výměně reagenční soupravy
 - po údržbě či servisním zásahu
 - při pochybnostech o funkci analytického systému
- Analyzátory na měření acidobazické rovnováhy a krevních plynů:
 - 3 hladiny kontrolního materiálu 1x denně
 - nejlépe vždy po 8 hodinách jedna hladina
- POCT přístroje:
 - (*POCT = Point- of- care-testing, provádění měření a testů *in vitro* mimo centrální nebo klinickou laboratoř*
 - denně na dvou hladinách

Hodnocení IKK

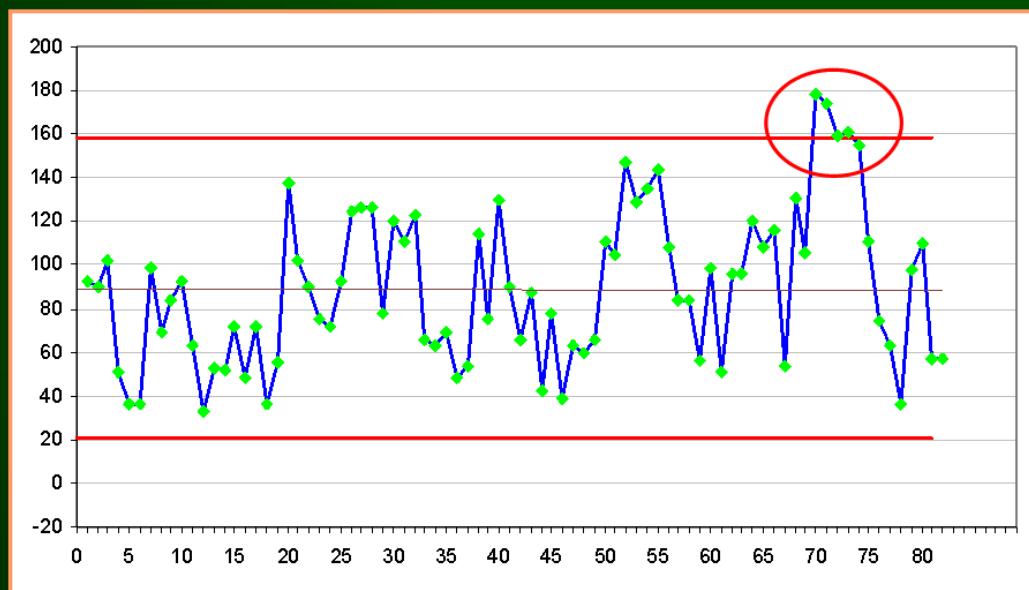
➤ Regulační (Levey-Jennings) diagram:

- ≈ obsah analytu proti datu měření (nebo jinému vyjádření času)
 - centrální linie - očekávaná hodnota
 - deklarovaná hodnota od výrobce
 - nebo aritmetický průměr naměřených kontrolních hodnot
 - regulační meze - násobky směrodatné odchylky (2SD, 3SD)
 - horní (*UCL - upper control limit*)
 - dolní (*LCL - lower control limit*)

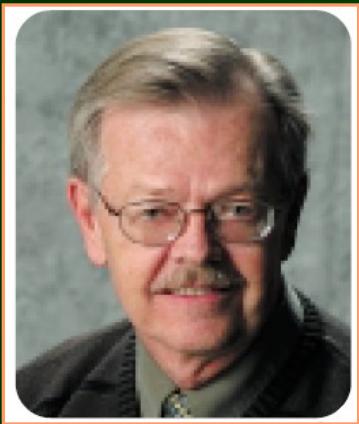

Hodnocení IKK

- Jsou-li výsledky kontrolních analýz mimo limit IKK →
 - signál k prověření analytické metody:
 - nová kalibrace s následnou kontrolou kvality
 - výměna reagencií s následnou rekalibrací a kontrolou kvality
 - údržbový zásah s následnou rekalibrací a kontrolou kvality

Westgardova pravidla

James O. Westgard

- systém používaný v laboratorní medicíně pro detekci chyb v analytickém procesu

6 základních pravidel:

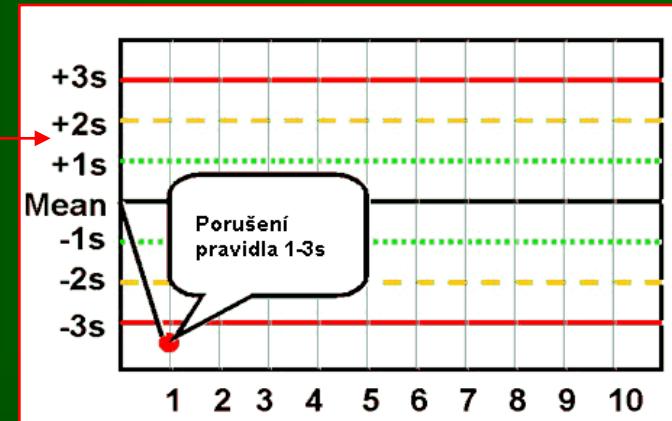
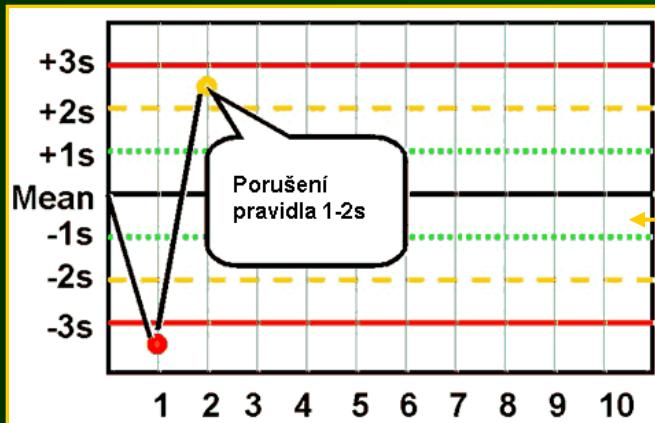
1-2s 1-3s 2-2s R-4s 4-1s 10x

- číslo (před pomlčkou) - kolikrát určitá situace nastala
- číslo za pomlčkou - velikost odchylky výsledku QC měření jako násobek směrodatné odchylky s

- základní Westgardova pravidla - použití pro 2 nebo 4 kontrolní měření
 - tj. dvě hladiny kontrolního materiálu měřené v singletu nebo v dubletu
- pro posouzení akceptability analytické série lze pravidla používat
 - samostatně (single-rule QC)
 - v kombinacích (multi-rule QC)

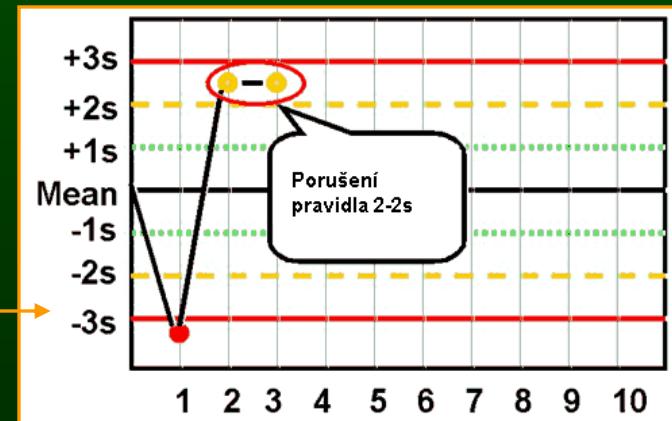
Základní Westgardova pravidla

1-3s - jedna hodnota přesáhla průměr o 3 SD na libovolnou stranu

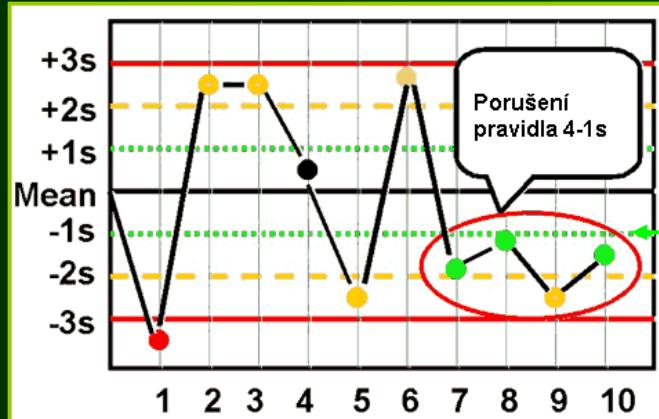
1-2s - jedna hodnota přesáhla průměr o 2 SD na libovolnou stranu

2-2s - došlo k porušení pravidla 1-2s dvakrát za sebou na stejné straně průměru

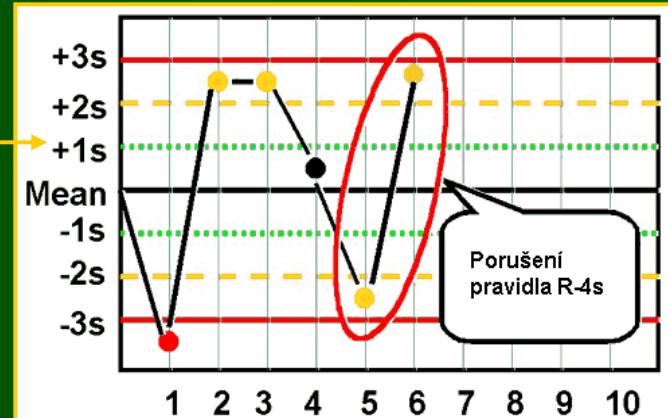

Základní Westgardova pravidla

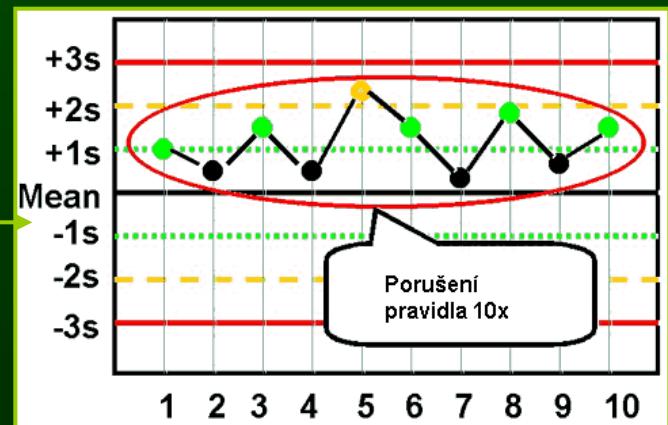
R-4s - mezi dvěma kontrolními měřeními v jedné sérii je rozdíl 4s (4SD)

4-1s - poslední 4 hodnoty kontrolních měření leží o více než 1 SD na stejné straně průměru

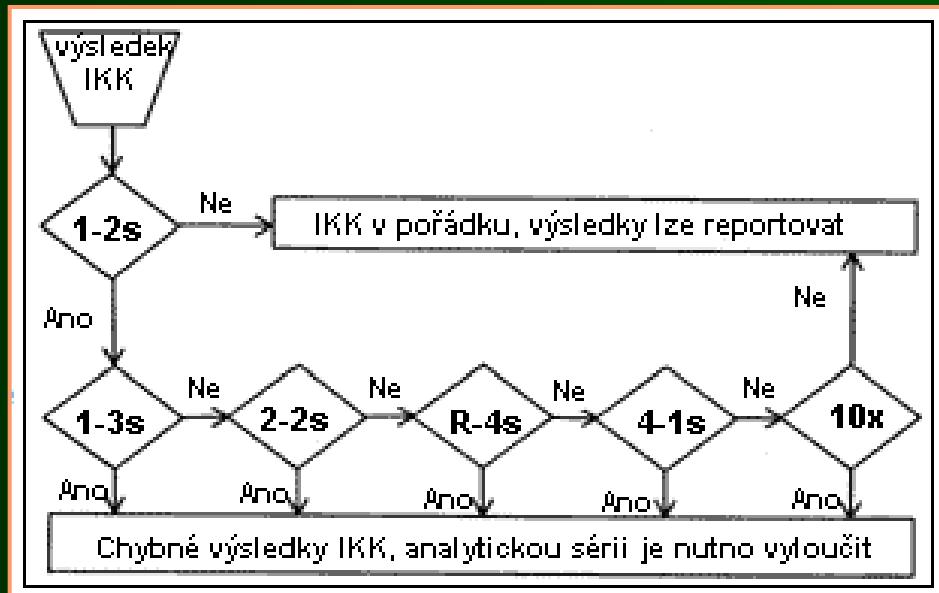
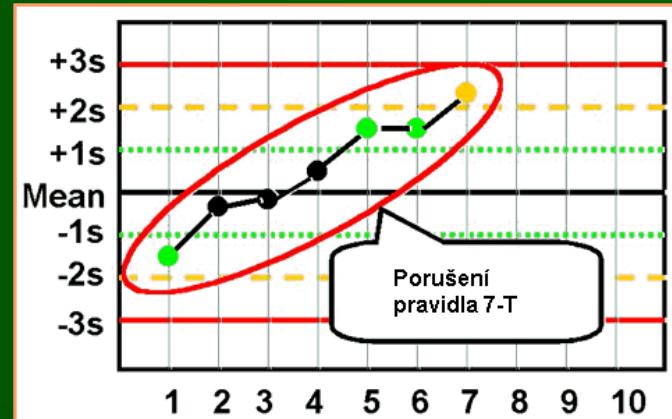
10x - 10 výsledků kontrolních měření leží na stejné straně průměru

Westgardova pravidla

7-T - sedmibodový trend

- 7 výsledků kontrolních měření po sobě na jedné hladině buď stoupá nebo klesá

- kombinace (multi-rule QC)

Externí hodnocení kvality (EHK)

- **EKK** - externí kontrola kvality
- **MPZ** - mezilaboratorní porovnávání zkoušek
- **Zkoušení způsobilosti** - nově dle ČSN EN ISO/IEC 17043
 - součást procesů zajištění kvality výsledků měření v laboratoři
 - vedle interní kontroly kvality, validace a/nebo verifikace měřících procesů
 - hodnocení laboratorních výsledků externí nezávislou organizací
 - vyhodnocení schopnosti rutinních laboratoří provádět analýzy jednotlivých analytů
 - porovnání výsledků měření hodnocených laboratoří navzájem
 - porovnání s referenčními hodnotami
 - přínos EHK pro účastníka
 - detekce případných zdrojů chyb
 - odstranění analytických problémů
 - verifikace a zajištění metrologické návaznosti výsledků
 - Účast v EHK - povinný požadavek norem ISO 15189 a ISO 17025 pro zdravotnické a zkušební laboratoře
- **EQA** - External Quality Assessment
- **PT** - proficiency testing

Poskytovatelé EHK

- **EQA providers** - musí splňovat základní kritéria
 - zaručená nestrannost
 - nezávislost
 - zajištěná důvěrnost
 - odborná způsobilost
 - technicko - organizační způsobilost
 - způsobilost zpracovat data, provázanost s odbornými společnostmi
 - zavedený systém řízení kvality
 - akreditace podle ISO Guide 43-1:1997 a/nebo dle ILAC G-13:2000
- Poskytovatelé EHK
 - v různých zemích uznávané profesní organizace zpravidla nezávislé na vládách
 - cíl - přispění ke zkvalitnění laboratorních služeb, trening a vzdělávání
- Účast v programech EQA
 - v některých zemích dobrovolná
 - jinde povinná, podmínkou pro získání akreditace

Poskytovatelé EHK

- Externí hodnocení kvality v ČR

SEKK s.r.o. (Systém externí kontroly kvality)

Praktické provádění EHk

Kontrolní cykly - podle předem daného časového plánu

- **rozeslání kontrolních vzorků organizátorem**
 - přesná pravidla výroby, značení a zacházení s kontrolními vzorky
 - komutabilita, homogenita, stabilita, přiměřené množství
- **měření vzorků na pracovištích účastníků**
 - stejný přístup jako ke vzorkům pacientů
 - obvykle pouze jedno měření pro jeden jakýkoliv vzorek
 - zákaz zkreslování a falšování výsledků !
- **odeslání výsledků zpět organizátorovi**
 - v požadované podobě (jednotka, počet desetinných míst) s informací o anal. systému
- **vyhodnocení výsledků organizátorem**
 - porovnání chyby laboratoře s hodnotou cílové nejistoty měření TMU
 - target measurement uncertainty - toleranční rozpětí
 - TMU - na základě stavu analyt. technologie (state-of-art) a/nebo klin. požadavku
- **rozeslání vyhodnocení kontrolního cyklu účastníkům**
 - sdělení cílových hodnot účastníkům a způsob jejich určení
 - cílové hodnoty organizátorovi předem známé nebo určeny konsenzuálně
 - odhady nejistot cílových hodnot

Certifikace úspěšnosti

Hodnocení:

- porovnání rozdílu výsledku účastníka ($D\%$) s hodnotou povolené odchylky (D_{max}) v procentech:

$$D\% = 100 \cdot \frac{x - AV}{AV} \quad [\%]$$

x...výsledek účastníka, AV...vztažná hodnota

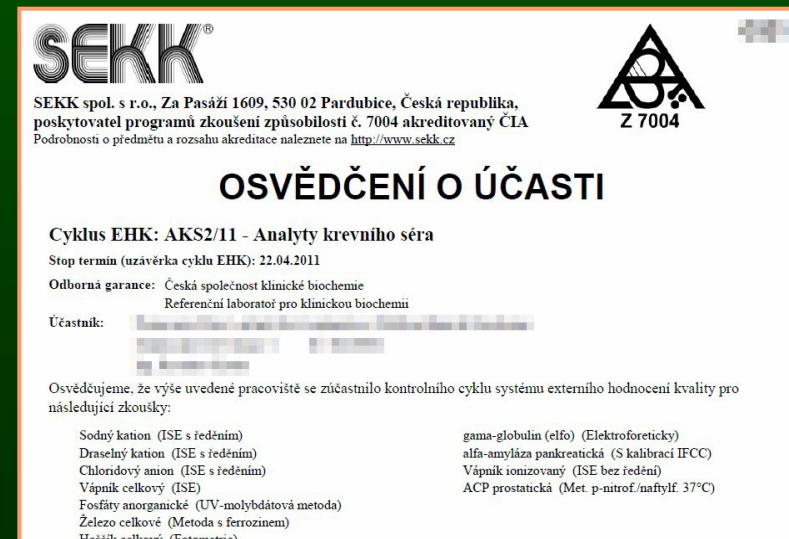
- **úspěšnost:** $|D\%| \leq D_{max}$ pro všechny výsledky daného analytu

Hodnoty D_{max} (toleranční rozpětí) reflektují

- současný stav analytické technologie (state-of-art)
- a/nebo klinické požadavky

Výsledky účastníků SEKK

- pro vybrané analyty vydávány **certifikáty úspěšnosti** (+ osvědčení o účasti)
 - Certifikáty dokumentují analytickou způsobilost účastníka
 - omezená doba platnosti (např. 1 rok)
 - udělovány pouze pro analyty se spolehlivě určenou vztažnou hodnotou
 - v ostatních případech se vydává pouze osvědčení o účasti v konkrétním cyklu

Vyhodnocení vlastních výsledků účastníka

Hodnocení zkoušek v aktuálním cyklu

Zkouška [jednotka]	Skupina	C	Vz.	VV	D% [%]	AV	Dmax [%]	LL	UL	Úspěšnost za 2 roky
Leukocyty [.10(exp9)/l]	(4) Automat (optický p.)	+	A	5,700	-2,23	5,830	13	5,072	6,588	100%
			B	10,90	-3,54	11,30		9,831	12,77	
Erytrocyty [.10(exp12)/l]	(4) Automat (optický p.)	+	A	3,360	-,885	3,390	6	3,116	3,662	100%
			B	3,950	0,509	3,930		3,615	4,245	
Hemoglobin [g/l]	(4) Automat (optický p.)	+	A	85,90	3,25	83,20	6	78,20	88,20	100%
			B	109,0	2,83	106,0		99,64	112,4	
Hematokrit [-]	(4) Automat (optický p.)	+	A	0,219	1,39	0,216	10	0,194	0,238	88%
			B	0,272	0,369	0,271		0,243	0,299	
MCV [fl]	(4) Automat (optický p.)	+	A	65,20	-,610	65,60	10	59,04	72,16	88%
			B	68,70	-1,58	69,00		62,82	76,78	
Trombocyty [.10(exp9)/l]	(4) Automat (optický p.)	+	A	524,0	7,16	489,0	20	391,2	586,8	100%
			B	267,0	7,23	249,0		199,2	290,8	

Vaše celkové úspěšnosti v jednotlivých cyklech tohoto programu za poslední 2 roky:

2009: KO3/09 = 86% KO4/09 = 100%

2010: KO1/10 = 100% KO2/10 = 100%

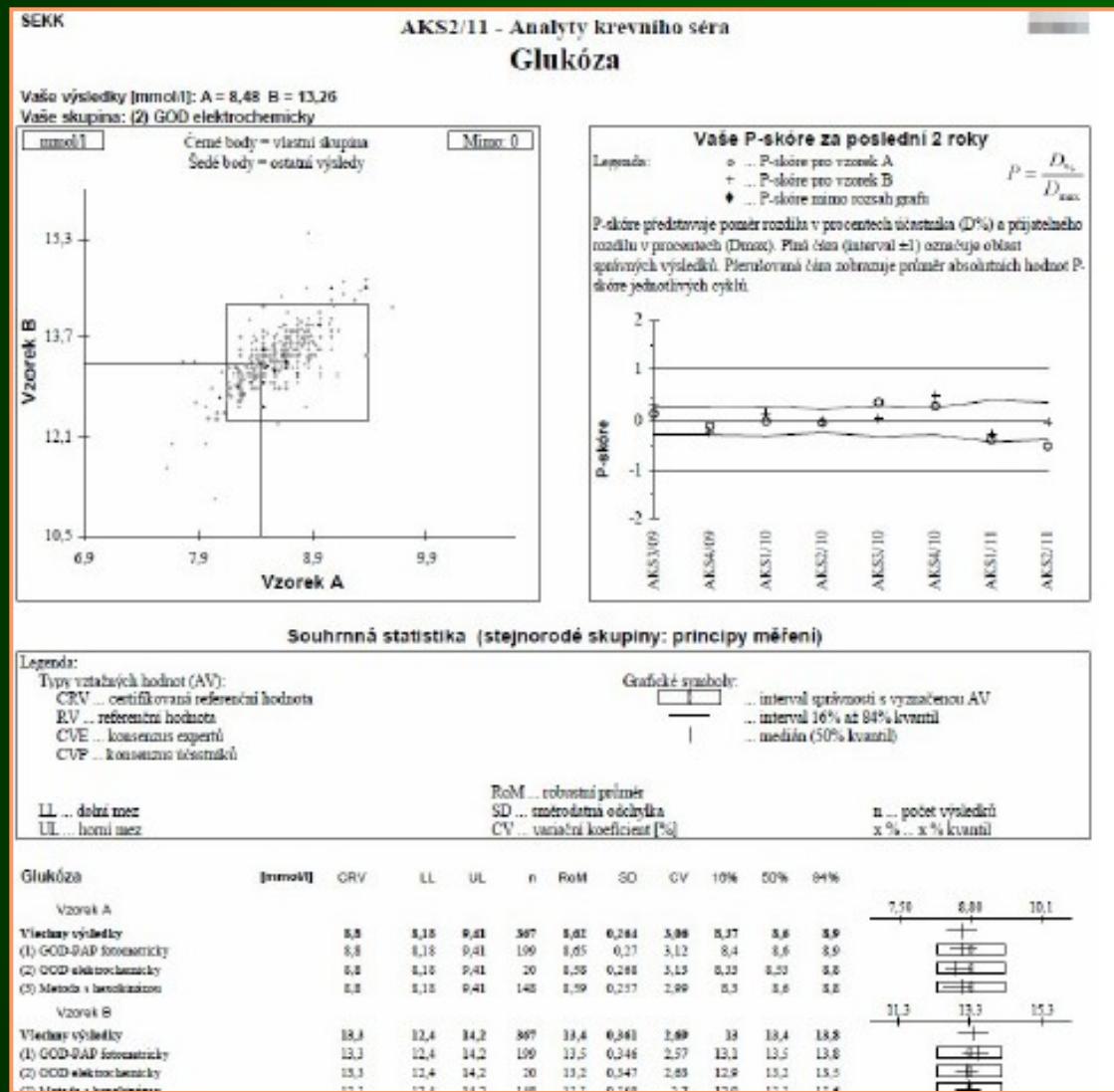
2011: KO1/11 = 100% KO2/11 = 100%

Úspěšnost v cyklech stejného
programu za 2 roky

Aktuální cyklus EHK

Úspěšnost
zkoušek za 2
roky

Souhrnná statistika

Doporučení pro účastníky externího hodnocení kvality SEKK

- archivace výsledkových dat včetně primárních výtisků
 - audity
 - možnost řešení případů neshod účastníka s organizátorem EHK
- účast v každém relevantním typu kontrolního cyklu alespoň 2x ročně
- v případě neúspěchu v EHK
 - detailní prozkoumání možné příčiny na vlastním pracovišti
 - provedení záznamu o neshodě
 - přijmutí nápravných opatření
 - v případě závažných problémů - konzultace
 - supervizor
 - referenční laboratoř
 - regionální odborník
 - představitel výboru odborné společnosti

Propojení EHK a IKK

- Výsledky EHK lze různými způsoby korelovat s výsledky IKK
- Základní parametry pro provázání EHK – IKK:
 - mezilehlá preciznost (mezilehlá preciznost, ~~reprodukovanost~~)
 - bias (vychýlení)

Westgardův lineární vztah

$$TE_{anal} \leq b + z \cdot CV$$

- TE_{anal} ...celková analytická chyba %
- b ...bias/vychýlení
- z ...statistický násobek (obvykle $z = 2$)
- CV ...variační koeficient (získaný z IKK)
- Pro úspěšné stanovení v EHK nutné $TE_{anal} \leq D_{max}$

Děkuji za pozornost...

*...ale i těm,
kteří se
nudili !*

*...těm, které
problematika
zajímala...*